

## AUTOREFERAT

**1. Imię i nazwisko:** Stanisław STĘPIEŃ

**2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:**

– **magister historii**, Wydział Humanistyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, 1978 r. Temat pracy magisterskiej: *Posłowie białoruscy w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1922-1927*, napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Józefa Buszki.

– **doktor nauk humanistycznych w zakresie historii**: Wydział Humanistyczny, Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, 1988 r. Temat rozprawy doktorskiej: *Ukraińcy i ich działalność społeczno-kulturalna w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*.

Promotor: prof. dr hab. Hanna Imbs-Jędruszczak (IH PAN / KUL)

Recenzenci: prof. dr hab. Ludwik Mroczka (WSP Kraków)

prof. dr hab. Stefan Kozak (Uniwersytet Warszawski).

**3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:**

- 1 październik 1978 – 31 marzec 1991 – Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Przemyślu, na etacie pracownika naukowego (kolejno: asystenta, starszego asystenta, adiunkta);
- 1 kwiecień 1991 – 30 wrzesień 2004 – Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, na etacie pracownika naukowego, a jednocześnie dyrektora Instytutu (obecnie społecznie);
- 1 październik 2004 – i nadal, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu, Instytut Historii, na etacie starszego wykładowcy.

**4. Osiągnięcia naukowe wynikające z art. 16 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.):**

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

**Między tradycjonalizmem a obrządkową modernizacją.  
Kościół greckokatolicki w poszukiwaniu tożsamości obrządkowej  
w okresie międzywojennym**

Powyższe zagadnienie przedstawiłem w następujących artykułach naukowych:

- 1) *Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Slavia Orientalis” 1990, nr 1-2, s. 113-125;
- 2) *Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, pod red. Stanisława Stępnia, t. 1, Przemyśl 1990, s. 207-228;
- 3) *Kościół greckokatolicki w II Rzeczypospolitej*, „Znaki Czasu” 1990, nr 18, s. 126-156;
- 4) *Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce. 1918-1990. Rocznik statystyczny*, pod red. Lucjana Adamczuka, ks. Witolda Zdaniewicza, Warszawa 1991, s. 57-81;
- 5) *Nowa unia kościelna – obrządek bizantyńsko-słowiański* na łamach drugiego tomu studiów *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, pod red. Stanisława Stępnia, Przemyśl 1994, s. 141-194;
- 6) *Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, pod red. Stanisława Stępnia, Przemyśl 1996, s. 191-218; oraz poszerzona wersja opublikowana po ukraińsku: *Організація та територіальна структура Перемиської греко-католицької єпархії за владцтва єпископа Йосафата (Коциловського) ЧСВВ (1917-1946)*, [w:] *Перемишль і перемиська земля протягом віків*, під ред. Степана Заброварного, Перемишль-Львів 2003, t. 3, s. 195-233;
- 7) *W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantynizacja a okcydentalizacja Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym*, zamieszczonej w studiach *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 5, pod red. Stanisława Stępnia, Przemyśl 2000 (s. 87-102). Natomiast w formie rozszerzonej ukazał się on na Ukrainie i w Niemczech: *Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-*

*Католицької Церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду*, „Ковчег. Науковий збірник із церковної історії” 2003, t. 4, s. 86-100; *Rückkehr zum Ursprung oder die Suche nach einer neuen Identität. Die griechisch-katholische Kirche im Polen der Zwischenkriegszeit zwischen Byzantinisierung und Latinisierung*, ukazała się w pracy zbiorowej: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholische Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, pod red. Hansa-Christiana Manera i Norberta Spannenbergera, Stuttgart 2007, s. 65-77. W formie skrótowej artykuł został opublikowany w materiałach pokongresowych (*Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej. Materiały międzynarodowego kongresu. Lublin, 24-26 września 2002 r.*, pod red. ks. Stanisława Wilka, Lublin 2013, s. 291-297);

8) *Stanowisko metropolity Andrzeja Szeptyckiego wobec zjawiska terroru politycznego*, [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, Kraków 1994, s. 109-121. Artykuł ten w przekładzie na język ukraiński ukazał się w „Zapiskach Naukowych Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie: *Критика терору як методу вирішення національних і політичних конфліктів у пастирській науці митрополита Андрія Шептицького*, „Наукові Записки Українського Католицького Університету” 2010, nr II, Історія, nr 1, s. 191-208;

9) *Ставлення Митрополита Андрія Шептицького до Польщі та поляків* [w:] *Мойсей українського духа*, red. Ольга Михайлюк, Ліліана Гентош, Львів 2015, (s. 246-251). W formie rozszerzonej powyższą problematykę przedstawiłem w periodyku Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie wydawanego pn. „Kowczeh. Zbiór prac naukowych z historii Kościoła”: *Поляк з походження та виховання, український архиєрей і патріот з вибору... Митрополит Андрей Шептицький і Польща та поляки*, („Ковчег. Науковий збірник із церковної історії” 2015, t. 7, s. 251-268);

10) *Kształtowanie się warstwy inteligentnej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, („Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2006, t. LXV, s. 87-110).

**b) omówienie celu naukowego i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:**

Do lat dziewięćdziesiątych XX wieku polskie badania dotyczące dziejów Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym oraz w latach bezpośrednio okres ten poprzedzających miały charakter początkowy i w zasadzie ograniczały się do krótkich prac

syntetycznych. Powstawały wyłącznie w oparciu o materiały znajdujące się w archiwach polskich oraz przedwojenne informacje i artykuły prasowe. Prace te były publikowane w wydawnictwach o charakterze syntetycznym dotyczących dziejów Kościoła katolickiego w Polsce, a także w formie krótkich opracowań hasłowych w encyklopediach i słownikach. Wychodziły one głównie spod pióra duchownych rzymskokatolickich: Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego, Bolesława Kumora i Tadeusza Śliwy.

Badania nad przeszłością Kościoła greckokatolickiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej były prowadzone także poza Polską w środowiskach naukowych ukraińskiej emigracji. Przede wszystkim w Rzymie, gdzie OO. Bazylianie kontynuowali wydawanie przedwojennego czasopisma naukowego „*Analecta Ordinis S. Basili Magni*” [Teologia]. W latach sześćdziesiątych erygowany tam przez kardynała Josyfa Slipyja Ukraiński Uniwersytet Katolicki im. św. Klemensa Papieża i działające przy nim Teologiczne Towarzystwo Naukowe zaczęło wydawać kolejne czasopismo naukowe „*Bohosłowija*” oraz serię prac zbiorowych pt. „*Monumenta Ucrainae Historica*”. Rzadko zamieszczano w nich jednak prace dotyczące okresu międzywojennego. Skupiano się bowiem na okresach wcześniejszych, w tym publikowaniu dokumentów z archiwum watykańskiego. Zainteresowanie Kościołem greckokatolickim w czasach najnowszych było także udziałem ukraińskiej diaspory w Toronto, Edmonton, Nowym Jorku oraz Cambridge (USA), gdzie istotne zasługi na tym polu położył Ukrainian Research Institute działający przy Uniwersytecie Harvarda i wydający czołowe ukrainoznanawcze czasopismo „*Harvard Ukrainian Studies*”. Publikujący tam badacze amerykańscy i kanadyjscy ukraińskiego pochodzenia skupiali się przede wszystkim na kwestiach politycznych oraz martyrologii Kościoła greckokatolickiego w ZSRR po II wojnie światowej. W Polsce pewne ożywienie zainteresowań badawczych nad Kościołem greckokatolickim zainspirował dopiero jubileusz 1000-lecia Chrztu Rusi-Ukrainy obchodzony w 1988 r. (badania slawistów: Ryszarda Łuźnego, Michała Łesiowa, Stefana Kozaka, Włodzimierza Mokrego oraz historyków: Jana Lewandowskiego, Witolda Kołbuka, Andrzeja A. Zięby).

Na Ukrainie praktycznie do 1991 r. nie prowadzono rzetelnych badań nad Kościołem greckokatolickim. Naukowego charakteru nie miały bowiem wydawane tam publikacje propagandowe, m.in. autorstwa Serhija Danyłenki, Wołodymyra Dobrycza czy Jarosława Hałana.

Nie podejmowano natomiast ani w Polsce, ani zagranicą głębszej naukowej analizy procesów wewnętrznych Kościoła greckokatolickiego w latach 1918-1939, inspirowanych od połowy XIX wieku bardzo ostrymi dyskusjami dotyczącymi kwestii obrządkowych,

zmierzających do ukształtowania własnej greckokatolickiej tożsamości religijnej. Tożsamości odróżniającej Kościół ten zarówno od rzymskokatolickiego, z którym łączyła go od zawarcia brzeskiej unii kościelnej wspólnota dogmatyczna, zwierzchność papieży rzymskich oraz zasadnicze elementy prawa kanonicznego, jak i od Cerkwi prawosławnej, z której genetycznie się wywodził, i z którą wciąż łączyło go podobieństwo rytu liturgicznego, kalendarz juliański, zwyczaje cerkiewne, sztuka religijna, a do Soboru Watykańskiego II także staro-cerkiewno-słowiański język liturgiczny.

Z informacjami dotyczącymi tego rodzaju zjawisk spotkałem się podczas kwerend archiwalnych w zespołach, których aktotwórcami był Kościół greckokatolicki i inne związki wyznaniowe, a także instytucje państwowe, samorządowe oraz różnego rodzaju stowarzyszenia funkcjonujące w okresie międzywojennym. Szczególnie istotne dla powyższej problematyki okazały się materiały przechowywane w Archiwum Państwowym w Przemyślu, do którego w 1946 r. włączono w całości byłe Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu, a także akta Kapituły tegoż obrządku. Na podstawie zgromadzonych tam dokumentów oraz materiałów Archiwum Akt Nowych (zespoły: MSW, MWRiOP, MSZ) już w latach 1990-1991 opublikowałem kilka artykułów dotyczących dziejów Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym. A mianowicie:

- 1) *Główne nurty życia religijnego społeczności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Slavia Orientalis” 1990, nr 1-2, s. 113-125;
- 2) *Życie religijne społeczności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 1, Przemyśl 1990, s. 207-228;
- 3) *Kościół greckokatolicki w II Rzeczypospolitej*, „Znaki Czasu” 1990, nr 18, s. 126-156;
- 4) *Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce. 1918-1990. Rocznik statystyczny*, red. Lucjan Adamczuk, ks. Witold Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 57-81.

W pierwszych dwóch publikacjach po raz pierwszy w polskiej historiografii dokonałem próby ukazania głównych nurtów życia religijnego społeczności ukraińskiej w okresie międzywojennym, zwracając uwagę na podobieństwa i rozbieżności między Kościołem greckokatolickim a prawosławnym. Trzeci artykuł z powyżej wymienionych był zaś pierwszym i najobszerniejszym wówczas w nauce polskiej syntetycznym ujęciem dziejów Kościoła greckokatolickiego w Polsce międzywojennej, ukazującym podstawowe zagadnienia jego funkcjonowania tak w aspekcie instytucjonalnym, jak i duszpasterskim, a także ukazującym jego misję kulturową w społeczeństwie ukraińskim II Rzeczypospolitej. W

poszczególnych rozdziałach publikacji przedstawiłem zatem: strukturę organizacyjną i terytorialną; duchowieństwo parafialne; zakony i zgromadzenia, społeczność wiernych i ich życie religijne; wkład Kościoła w rozwój teologii i nauki społecznej; wpływ na życie społeczne Ukraińców; stanowisko Kościoła wobec głównych problemów politycznych narodu ukraińskiego. Artykuł został dostrzeżony w polskich środowiskach naukowych zajmujących się dziejami życia religijnego i już w roku następnym Główny Urząd Statystyczny oraz pallotyński Zakład Socjologii Religii SAC (Societas Apostolatus Catholici) w Warszawie przygotowując w 1991 r. *Rocznik Statystyczny. Kościół katolicki w Polsce 1918-1991* powierzył mi opracowanie rozdziału *Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego*. Przedstawiłem w nim trzy ryty katolickie: greckokatolicki, bizantyjsko-słowiański oraz ormiańskokatolicki w dość długim przedziale czasowym, bo obejmującym 70 lat, począwszy od 1918 r. do początków polskiej niezależności, czyli do 1990 r. Było to pierwsze w Polsce opracowanie porównawcze obrządków wschodnich Kościoła katolickiego. Nowatorstwo tej formy prezentacji polegało na maksymalnym ograniczeniu formy opisowej, natomiast rozbudowaniu prezentacji statystycznej, dodatkowo wzbogaconej o materiały kartograficzne. Ukazana w nim została struktura hierarchiczna z podaniem obsady personalnej i dat urzędowania, skład kapituł, organizacja terytorialna poszczególnych diecezji, przedstawiono także ilościową obsadę parafii, liczbę neoprezbiterów w poszczególnych latach, wyszczególniono kapłanów pracujących poza duszpasterstwem parafialnym, a więc w urzędach, seminariach, szkołach, w wojsku, a także emerytów, podano ilość kapłanów w poszczególnych kategoriach wiekowych, kapłanów według stanu cywilnego (żonaci, celibariusze, wdowcy), duchowieństwo zakonne męskie i żeńskie, liczbę klasztorów, a nawet wykazano rodzaje świątyń ze względu na materiał budowlany.

Następnie w oparciu o dokumenty byłego przemyskiego Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego, podjąłem badania dotyczące organizacji i funkcjonowania instytucji diecezjalnych tejsze eparchii w latach 1918-1939. Uzyskane wyniki opublikowałem w artykule: *Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach Drugiej Rzeczypospolitej*, zamieszczonym w 3 tomie pracy zbiorowej *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa* (Przemyśl 1996). W artykule tym potwierdziłem, że organizacja i struktura terytorialna diecezji przemyskiej była niemal identyczna jak w archidiecezji lwowskiej i diecezji stanisławowskiej, tworzących razem greckokatolicką galicyjską prowincję kościelną. Jediną różnicą było zachowanie w archidiecezji lwowskiej archaicznej dziewiętnastowiecznej struktury terytorialnej poprzez utrzymanie tam protoprezbiteriatów, nadzorujących działalność dekanatów. Jednostki takie nie funkcjonowały w diecezji

przemyskiej ani stanisławowskiej. Badania te potwierdziły, że organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej eparchii przemyskiej nie różniła się od diecezji rzymskokatolickich w Polsce międzywojennej. Wspomniany artykuł rozszerzyłem chronologicznie o okres wojny i okupacji oraz pierwsze lata powojenne i opublikowałem w języku ukraińskim pt.: *Організація та територіальна структура Перемишської греко-католицької єпархії за владиства єпископа Йосафата (Коциловського) ЧСБВ (1917-1946)*, [w:] *Перемишль і перемиська земля протягом віків*, pod red. Stefana Zabrowarnego (Przemyśl-Lwów 2003, t. 3).

Gruntowne badanie dziejów Kościoła greckokatolickiego w pierwszej połowie XX w. wymagały kwerend w archiwach ukraińskich, zwłaszcza w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie oraz archiwach obwodowych we Lwowie, Iwano-Frankowsku i Tarnopolu. Kwerendy takie rozpocząłem już w 1990 r., korzystając z odwilży, jaka nastąpiła w ZSRR. Szczególnie cenne okazały się materiały przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy (zwłaszcza w zespołach: Greckokatolicki Konsystorz Metropolitalny – fond 201, Greckokatolicka Kapituła Metropolitalna – fond 491, oraz Szeptyckij Andrej (Roman-Maria-Aleksander), graf, metropolita halicki – fond 358), a także w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego (w zespołach dotyczących Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego oraz Lwowskiego Urzędu Wojewódzkiego). Ważną instytucją do pozyskiwania interesujących mnie materiałów dotyczących kwestii obrządkowych Kościoła greckokatolickiego okazała się także Lwowska Biblioteka Naukowa im. Wasyla Stefanyka (dawne Ossolineum) – Dział Rękopisów. W połowie lat dziewięćdziesiątych kwerendy rozszerzyłem na wspomniane archiwa obwodowe w Tarnopolu i Iwano-Frankowsku. Prowadzone badania nie tylko przyczyniały się do wprowadzania przeze mnie do nauki polskiej nowej wiedzy, ale także pośrednio miały znaczenie dla rozwoju naukowej informacji archiwalnej. W przypisach swych opracowań podawałem bowiem dokładne opisy wykorzystanych materiałów, a więc nazwę archiwum, nazwę zespołu oraz sygnatury (fond, opis, sprawa), co w przypadku braku drukowanych przewodników archiwalnych pozwalało naukowcom polskim na zorientowanie się w zasobach ukraińskich archiwów.

Gruntowne studia dokumentów archiwalnych, a także polskich i ukraińskich czasopism z okresu międzywojennego oraz literatury przedmiotu odnoszącej się do dziejów, ustroju i prawa wewnętrznego, nauki teologicznej oraz sztuk pięknych Kościoła wschodniego zaowocowały podjęciem przeze mnie próby nowego zdefiniowania tożsamości obrządkowej grekokatolików. Lektura dokumentów archiwalnych oraz opublikowanych materiałów w

międzywojennych czasopismach religijnych doprowadziła mnie do przekonania, że badania nad Kościołem greckokatolickim należy poszerzyć o nowe pytanie dotyczące kształtowania się tożsamości obrządkowej tejże wspólnoty religijnej. Dyskusje, nawet ostre, w łonie tegoż Kościoła miały miejsce już w XIX w., ale ich inicjatorom chodziło nie o ukształtowanie tożsamości obrządkowej, ale o orientację narodową w łonie galicyjskiej społeczności ukraińskiej. Były więc one istotnym składnikiem kształtowania się nowoczesnej narodowości ukraińskiej, a nie poszukiwaniami o charakterze wewnątrzkościelnym. Zwolennicy latynizacji byli świadomymi Ukraińcami (zwanymi wówczas narodowcami lub ukrainofilami), a dążący do jak największego upodobnienia rytu greckokatolickiego do prawosławnego (tzw. bizantyniści) identyfikowali się z narodem rosyjskim i nie uznawali odrębności narodowej ukraińskiego (w publicystyce określano ich mianem moskalofilów). Najgorętsi propagatorzy bizantynizacji, wśród nich także greckokatolicy duchowni, jak np. księża Iwan Naumowicz, Markył Popiel, Ipolit Terlecki, zdecydowali się nawet na przejście na prawosławie, bo tylko ono, ich zdaniem, gwarantowało zachowanie czystości obrządku wschodniego.

W podjętych badaniach postawiłem sobie pytanie: czy w okresie międzywojennym w łonie Kościoła greckokatolickiego kontynuowano dotychczasowe dyskusje dotyczące tożsamości obrządkowej, czy też spory mające miejsce po 1918 r. zmierzały do innych celów religijnych i narodowych?

Aby precyzyjnie prześledzić owe procesy, podjąłem próbę nowego zdefiniowania podstawowych pojęć odnoszących się do kwestii obrządkowych, czyli latynizacji oraz bizantynizacji.

Zagadnienia te precyzyjnie przeanalizowałem i opublikowałem w rozprawie: *W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantynizacja a okcydentalizacja Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym*, zamieszczonej w studiach *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, (t. 5, Przemyśl 2000). Następnie przedstawiłem je publicznie na Kongresie Międzynarodowym „Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej”, mającym miejsce w Lublinie w dniach 24-26 września 2002 r. w sekcji „Religia a tożsamość narodowa (XIX-XX w.)”. W formie skrótowej referat mój został opublikowany w materiałach pokongresowych (*Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej. Materiały międzynarodowego kongresu. Lublin, 24-26 września 2002 r.*, pod red. ks. Stanisława Wilka, Lublin 2013, s. 291-297). Ustalenia te szybko weszły do metodologii badań nad dziejami i kulturą Kościoła wschodniego. Na wspomnianym kongresie zaproponowana przeze mnie problematyka była już na tyle znana, że odwołał się do niej ks. prof. Michał Janocha, dowodząc, „że porządkuje on metodologię badań także w



historii sztuki i teologii” (zob. ks. Michał Janocha, *Okcydentalizacja Wschodu i sztuki prawosławnej oraz obrona kultury ruskiej na ziemiach Rzeczypospolitej*, ibidem, s. 524). Nowatorstwo zdefiniowanych pojęć i ich uzasadnienie zostało dostrzeżone także przez ośrodki zagraniczne, zajmujące się badaniami Kościoła wschodniego, głównie naukowców Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu oraz Centrum Humanistycznego Historii i Kultury Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu w Lipsku [Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas E.V. an der Universität Leipzig]. Zaproponowano mi wygłoszenie tam wykładów na ten temat oraz opublikowanie pracy dotyczącej procesów bizantynizacji i okcydentalizacji Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym. Po ukraińsku rozprawa taka ukazała się na łamach wydawanego przez Uniwersytet czasopisma naukowego poświęconego dziejom Kościoła wschodniego „Ковчег. Науковий збірник із церковної історії” pt. *Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-Католицької Церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду*, (ibidem 2003, t. 4). Niemieckojęzyczna wersja publikacji pt. *Rückkehr zum Ursprung oder die Suche nach einer neuen Identität. Die griechisch-katholische Kirche im Polen der Zwischenkriegszeit zwischen Byzantinisierung und Latinisierung*, zamieszczona została w pracy zbiorowej: *Konfessionelle Identität und Nationsbildung. Die griechisch-katholische Kirchen in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert*, pod red. Hansa-Christiana Manera, Norberta Spannenbergera, (Franz Steiner Verlag Stuttgart 2007).

Ustalone przeze mnie definicje i historyczna terminologia badawcza weszła także do socjologii i antropologii kultury i są wielokrotnie cytowane w pracach naukowców zagranicznych – Christophera Hanna, Hansa-Christiana Manera, Juraja Buzalki, Ołeha Turija, Ołeksandra Zajcewa i in.

Moje badania miały jednakże przede wszystkim charakter historyczny. Dowiodłem w nich, że o ile w XIX wieku istota sporów obrządkowych koncentrowała się niemal wyłącznie wokół zewnętrznych spraw rytu i tradycji cerkiewnych, to w okresie międzywojennym podjęto poważne studia dotyczące kwestii liturgicznych i źródeł tożsamości historycznej wyznania greckokatolickiego, a co nie mniej ważne, podział na zwolenników tradycjonalizmu i modernizmu obrządkowego przestał mieć podłoże narodowe. Bizantynizacja, jako modernizacja obrządku znalazła wówczas swych zwolenników także wśród świadomych narodowo Ukraińców, głównie elit inteligenckich, zarówno duchownych, jak i świeckich. Tak więc w okresie międzywojennym zarówno zwolennicy bizantynizacji, jak i latynizacji byli świadomymi narodowo Ukraińcami przywiązanymi do Kościoła katolickiego i Stolicy

Apostolskiej. Różniło ich jedynie odmienne podejście do reformy obrządku, a więc mieli różne wizje kształtowania własnej tożsamości obrządkowej.

Nie mniej istotnym moim osiągnięciem badawczym było wspomniane precyzyjne zdefiniowanie pojęć okcydentalizacji i orientalizacji rytu greckokatolickiego oraz podrzędnych w stosunku do nich zjawisk latynizacji i bizantynizacji. Dotychczas bowiem zarówno w nauce polskiej, jak i ukraińskiej, takie określenia, jak latynizacja i okcydentalizacja stosowano zamiennie, tak jakby to były pojęcia równorzędne. Identycznie postępowano z terminami orientalizacja i bizantynizacja. Takie podejście powodowało, że problemy obrządkowe ujmowano na ogół powierzchownie, nierzadko dopuszczając się najróżnorodniejszych uproszczeń, a nawet opacznych ich rozumienia.

Na podstawie przeanalizowanych materiałów historycznych i teologicznych, ustaliłem, że okcydentalizacja i orientalizacja są terminami nadrzędnymi nad latynizacją i bizantynizacją. Okcydentalizacja i orientalizacja, to pojęcia o szerokim cywilizacyjnym znaczeniu, świadczące o wpływach kulturowych na różne dziedziny życia duchowego danego narodu czy grupy społecznej. Okcydentalizacja, to wejście Kościoła prawosławnego po zawarciu brzeskiej unii kościelnej (1596 r.) w zasięg cywilizacji zachodniej, a więc przyjęcie katolickiej dogmatyki, nauki zachodnich ojców Kościoła, prawa kanonicznego i form pobożności. O pewnych przejawach okcydentalizacji Kościoła wschodniego można mówić już w średniowieczu, co początkowo wynikało z polsko-ruskiego sąsiedztwa, a następnie jeszcze bardziej sprzyjało temu wejście ziem ruskich w związki polityczne z państwem polskim. Proces ten próbowano w różnych okresach hamować, co jednak na dłuższą metę było niemożliwe, chociażby dlatego, że Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej działał w kręgu cywilizacji zachodniej, o silnej dominacji w państwie Kościoła rzymskokatolickiego. Koegzystencja obu Kościołów w ramach jednego organizmu państwowego sprzyjała więc ich konwencji. Ustrój społeczny i instytucje demokracji szlacheckiej oraz dominujący model kultury pociągały swą atrakcyjnością także wyznawców prawosławia. Nierzadko korzystali oni z rzymskokatolickiego systemu szkolnictwa, np. przyszli biskupi prawosławni w pewnych okresach byli wychowankami kolegów jezuickich, jak np. Petro Mohyła. To inspirowało procesy unifikacyjne, kształtowało podobną mentalność, podobne rozumienie pojęć religijnych, analogiczną skalę potrzeb duchowych. Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej podlegał zatem ciągłemu procesowi okcydentalizacyjnemu, jeszcze przed brzeską unią kościelną.

Okcydentalizacja dotyczy więc norm kulturowych, wpływających na sferę intelektualną, w przypadku Kościoła ma ona bezpośredni wpływ na naukę teologiczną, sztukę

kościelną, rozumienie norm prawnych, wrażliwość religijną oraz metody edukacji religijnej. Latynizacja natomiast odnosi się wyłącznie do form obrządku religijnego, takich jak sposób sprawowania liturgii i nabożeństw paraliturgicznych, form pobożności, treści przepisów prawa kanonicznego i zwyczajowego. Latynizację możemy więc najogólniej zdefiniować jako wprowadzanie do obrządku wschodniego elementów funkcjonujących w obrządku łacińskim, a więc zapożyczeń. Okcydentalizacja zaś to tworzenie świadomości, a także bezwiednie własnych norm i zwyczajów pod wpływem kultury zachodniej, w tym także katolickiej nauki teologicznej, niejednokrotnie nawet podobnych do tych, które istnieją w Kościele łacińskim, ale własnych, nowych i oryginalnych. Np. w architekturze budowa cerkwi na planie krzyża łacińskiego, to jest okcydentalizacja, a nie latynizacja, latynizacja bowiem to wprowadzenie do cerkwi organów lub usunięcie ikonostasu. Czym w takim razie byłaby orientalizacja i bizantynizacja? Orientalizacja podobnie jak okcydentalizacja jest pojęciem cywilizacyjnym dotyczącym sfery duchowej chrześcijańskiego Wschodu i to nie tylko grecko-bizantyjskiego. Bizantynizacja natomiast dotyczy rytu, czyli zewnętrznych form wyrażania pobożności. W okresie międzywojennym w Kościele greckokatolickim nie było tendencji orientalizacyjnych. Istniała tendencja do bizantynizacji obrządku, ale co jest charakterystyczne, nie wiązała się ona, w przeciwieństwie do pewnych posunięć z XIX wieku, z bezpośrednimi zapożyczeniami z Kościoła prawosławnego (rosyjskiego, greckiego, serbskiego), ale polegało ono na odtwarzaniu i studiowaniu starych zwyczajów cerkiewnych funkcjonujących w kręgu dawnej Rusi historycznej. To, że czasem wprowadzane formy i zwyczaje były analogiczne, lub chociażby podobne do funkcjonujących w ówczesnych Kościołach prawosławnych, było rzeczą zrozumiałą ze względu na genetyczną przynależność obrządku greckokatolickiego do kręgu Kościołów wschodnich. Nie było natomiast przykładów mechanicznego ich naśladowania.

W wymienionych wyżej pracach podjąłem także sprawę celibatu w Kościele greckokatolickim dowodząc, wbrew dotychczasowej literaturze, że nie jest on przejawem latynizacji, lecz modernizacji obrządku wynikającej z ówczesnych potrzeb duszpasterstwa i planowanych misji na obszarze działalności Kościoła prawosławnego i terytoriach niechrześcijańskich. Ze studiów dokumentów kościelnych wynika, że decyzja o jego wprowadzeniu na początku lat dwudziestych zapadła w okresie, kiedy obrządek greckokatolicki zmierzał właśnie w kierunku bizantynizacji. Natomiast nie wprowadzono go w okresie, gdy ulegał silnej latynizacji. Tak więc u podstaw jego wprowadzenia leżały wyłącznie względy praktyczne. Poważnym bodźcem w tej kwestii były plany metropolity Andrzeja Szeptyckiego podjęcia, po upadku reżimu bolszewickiego, działalności misyjnej na

Ukrainie Naddnieprzańskiej, a także w Rosji. Wprowadzanie celibatu spotkało się z licznymi trudnościami, ale wynikały one wyłącznie z dotychczasowej tradycji Kościoła wschodniego oraz względów politycznych podnoszonych przez ówczesną inteligencję ukraińską w Galicji. Mimo to, analizując na podstawie źródeł kościelnych stan cywilny kleryków przyjmujących święcenia prezbiteriatu, ukazałem, że odsetek celibatariuszy we wszystkich greckokatolickich diecezjach w okresie międzywojennym systematycznie się zwiększał (zob. podany wcześniej art. *Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego*, tabl. 8, s. 64). Co miało wpływ na zmiany strukturalne wśród ukraińskiej inteligencji, która stopniowo modernizowała się stając się coraz bardziej warstwą świecką. Proces ten ukazałem w artykule *Kształtowanie się warstwy inteligentnej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, („Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2006, t. LXV, s. 87-110).

Kolejnym rozstrzygniętym zagadnieniem, nieporuszonym dotychczas w historiografii polskiej i ukraińskiej, była podjęta przez mnie odpowiedź na pytanie, czy elity (tak duchowne, jak i świeckie) Kościoła greckokatolickiego zmierzały w okresie międzywojennym do uczynienia z niego instytucji narodowo-separatystycznej (poprzez zerwanie z Watykanem i ogłoszenie „kościółem narodowym”, odrębnym zarówno od Kościoła katolickiego, jak i prawosławnego). W warunkach politycznych, w jakich znalazł się obrządek greckokatolicki po I wojnie światowej, miały miejsce takie dyskusje, ale jedynie w środowiskach świeckich. Nie było w tym nic dziwnego, gdyż podobne tendencje pojawiły się nawet w polskich środowiskach piłsudczykowskich, co dobitnie wyrażali np. Adam Skwarczyński i Tadeusz Hołówko, m.in. na łamach wydawanego przez tę orientację polityczną miesięcznika „Droga”.

Uniwersalistyczny, w sensie ogólnokatolickim, charakter Kościoła greckokatolickiego potwierdziłem także podczas analizy tworzenia w Polsce międzywojennej, z inicjatywy kresowych biskupów rzymskokatolickich, nowego wschodniokatolickiego obrządku na terenach byłego zaboru rosyjskiego, publikując artykuł *Nowa unia kościelna – obrządek bizantyńsko-słowiański* na łamach drugiego tomu studiów *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, (Przemyśl 1994, s. 141-194). Nota bene, było to pierwsze w Polsce syntetyczne opracowanie dotyczące tego rytu (w formie statystycznej opisałem go już wcześniej we wspomianej publikacji *Obrządki wschodnie Kościoła katolickiego*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. Rocznik statystyczny* (Warszawa 1991). Dowiodłem w nim, że Kościół greckokatolicki pragnął pozyskiwanych do katolicyzmu wiernych objąć strukturami hierarchicznymi, nie tylko na terenie Wołynia, Podlasia i Chełmszczyzny, ale także w

województwach środkowych i północnych II Rzeczypospolitej, czyli Białorusinów, Rosjan, Czechów oraz tamtejszych Polaków wyznania prawosławnego. Misja ta, wskutek blokady władz polskich i kresowych biskupów rzymskokatolickich, miała wprawdzie minimalny efekt, ale dowodziła tendencji uniwersalistycznych hierarchii greckokatolickiej.

Opublikowany materiał niezbicie dowodził, że hierarchowie greckokatolicy zdecydowanie stali na pozycji uniwersalizmu swego Kościoła, zdecydowanie potępiali wszelkie zjawiska nacjonalizmu w życiu społecznym, nie dopuszczając, aby kwestie narodowe miały determinujący wpływ na życie religijne. W okresie międzywojennym zarówno hierarchia, jak i duchowieństwo greckokatolickie charakteryzowało się silną katolicką tożsamością religijną. W przeciwieństwie do XIX wieku, nawet wśród kapłanów angażujących się w życie polityczne nie istniały – motywowane względami politycznymi – konwersje na prawosławie lub inne wyznania religijne. Tendencji do tworzenia Kościoła narodowego nie było także wśród ukraińskiej inteligencji, gdyż wyznanie greckokatolickie postrzegano jako przynależność do świata okcydentalnego. Do tworzenia Kościoła narodowego nie dążyli nawet aktywiści integralnego ruchu nacjonalistycznego, gdyż na ogół kwestie religijne traktowali instrumentalnie i uważali je za wtórne w stosunku do zagadnień narodowych.

Ostatnim z przejawów tendencji modernizacyjnych w międzywojennym Kościele greckokatolickim było unormowanie stosunku do państwa polskiego oraz funkcjonowania w społeczeństwie polskim. Stanowisko hierarchii greckokatolickiej w tym względzie nie było łatwe, gdyż zdeterminowane podjęciem w 1918 r. przez społeczność ukraińską działalności niepodległościowej, co spotkało się z kontrakcją ze strony ludności polskiej, nie wyobrażającej sobie odrodzonego państwa bez Lwowa i Galicji Wschodniej. Wojna zantagonizowała rywalizujące już wcześniej oba narody. Niemniej, po decyzji Rady Ambasadorów z 1923 r. co do przynależności Galicji Wschodniej, na barkach hierarchii greckokatolickiej, a zwłaszcza najwyższym jej zwierzchniku w Polsce metropolicie Andrzej Szeptyckim, spoczywał obowiązek stabilizacji Kościoła greckokatolickiego w państwie oraz poprawnego ułożenia stosunków między Polakami a Ukraińcami, w tym także kwestii małżeństw mieszanych. Ponadto ordynariusze greckokatolicy (analogicznie jak rzymskokatolicy) zgodnie z art. 12 *Konkordatu* z 1925 r. zobowiązani byli do złożenia przysięgi zobowiązującej ich do lojalności wobec państwa polskiego.

Kwestię tę zasygnalizowałem w wymienionym na początku syntetycznym artykule *Kościół greckokatolicki w II Rzeczypospolitej*, a następnie bardziej szczegółowo omówiłem w publikacji *Stanowisko metropolity Andrzeja Szeptyckiego wobec zjawiska terroru*

politycznego, [w:] *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, pod red. Ryszarda Łuznego i Andrzeja A. Ziębny (Kraków 1994, s. 109-121), a także w jego ukraińskojęzycznej wersji: *Критика терору як методу вирішення національних і політичних конфліктів у пастирській науці митрополита Андрія Шептицького*, „Наукові Записки Українського Католицького Університету” 2010, nr II, Історія, nr 1, s. 191-208.

Do zagadnień tych powróciłem następnie w dwu artykułach opublikowanych także w języku ukraińskim: *Ставлення Митрополита Андрія Шептицького до Польщі та поляків* [w:] *Мойсей українського духа*, red. Ольга Михайлюк, Ліліана Гентош, Львів 2015, s. 246-251 oraz *Поляк з походження та виховання, український архиєрей і патріот з вибору... Митрополит Андрій Шептицький і Польща та поляки*, zamieszczonym na łamach naukowego czasopisma wydawanego przez Ukraiński Uniwersytet Katolicki we Lwowie pt. „Ковчег. Науковий збірник із церковної історії” 2015, t. 7, s. 251-268.

Prace te powstałe głównie w oparciu o materiały archiwalne z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie, a także listy pasterskie i zarządzenia wewnątrzkościelne zamieszczane w drukach urzędowych poszczególnych diecezji greckokatolickich, tzw. „Widomostiach”, dowodzą iż episkopat greckokatolicki zajmował zdecydowanie negatywne stanowisko wobec działającej nielegalnie i uciekającej się do metod terrorystycznych Ukraińskiej Organizacji Wojskowej, a następnie jej ideowej kontynuatorce Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów.

Omówione powyżej prace, jakkolwiek nie wydane w odrębnej publikacji, spełniają wszelkie wymogi pracy monograficznej, ukazującej dzieje i procesy wewnętrzne Kościoła greckokatolickiego w Polsce międzywojennej. W sposób wyczerpujący dowodzą, że w okresie Drugiej Rzeczypospolitej Kościół ten, w przeciwieństwie do panujących w nim tendencji dziewiętnastowiecznych, absolutnie nie zmierzał do bizantynizacji, rozumianej jako przyjęcie obrządku synodalnego. Pod pojęciem bizantynizacji po 1918 r. rozumiano bowiem dążenie do rekonstruowania własnych starych, rodzimych form obrządkowych, tradycji i zwyczajów, a także tworzenia nowych, zgodnych z wytycznymi Stolicy Apostolskiej i nauką Kościoła katolickiego.

Przedstawione powyżej badania doprowadziły mnie do wniosku świadczącego, że w okresie międzywojennym obrządek greckokatolicki zmierzał ku modernizacji mającej na celu ukształtowanie trwałych postaw tożsamości obrządkowej. Wskutek braku jednomyślności w greckokatolickim episkopacie i elitach intelektualnych tegoż Kościoła, nie był to proces zakończony, ale charakteryzował się następującymi cechami:

1) okcydentalizacja i latynizacja wschodniego Kościoła katolickiego była zarówno naturalną drogą znalezienia własnego miejsca w cywilizacji zachodniej, jak i świadomym dążeniem poszukiwania własnej greckokatolickiej tożsamości obrządkowej odróżniającej Kościół ten od Cerkwi prawosławnej;

2) tendencje do nadania bizantyjskiej formy obrządkowi były dominujące, ale w swej treści nie były sprzeczne z okcydentalnymi wartościami duchowymi, w których się ukształtował i rozwijał przez kolejne stulecia. Bizantynizację rozumiano bowiem jako wzbogacenie treści życia religijnego;

3) nie istniały w okresie międzywojennym tendencje do dalszej latynizacji obrządku greckokatolickiego, a decyzje o wprowadzeniu obowiązkowego celibatu miały cel praktyczny i nie były przejawem latynizacji;

4) stopniowo wprowadzany w poszczególnych diecezjach celibat wpłynął na proces modernizacji warstwy inteligenckiej dotychczas zdecydowanie tradycyjnie zdominowanej przez żonaty kler. W okresie międzywojennym znacząco wzrósł w warstwie tej odsetek inteligencji świeckiej;

5) nie były także przejawem latynizacji próby zastąpienia kalendarza juliańskiego gregoriańskim. Działania w tym kierunku także wynikały z potrzeb praktycznych i w żadnym razie nie dotyczyły wyłącznie Kościoła greckokatolickiego. Kalendarz ten przyjęły przecież Kościoły niebędące w łączności ze Stolicą Apostolską, a także społeczności niechrześcijańskie i bezwyznaniowe.

Powyższe ustalenia potwierdzają także opublikowane przeze mnie artykuły biograficzne i syntetyczne biografie biskupów i kapłanów Kościoła greckokatolickiego w Polsce, które wymieniam w dalszej części niniejszego autoreferatu.

Kościół greckokatolicki w okresie międzywojennym kształtował więc swą tożsamość wyznaniową poprzez modernizację zmierzającą do okcydentalizacji oraz przejmowania ogólnocywilizacyjnych wartości i wzorów charakterystycznych dla Europy Zachodniej oraz Kościoła rzymskokatolickiego. Nie rezygnował przy tym z zewnętrznych tradycji bizantyjskich, ale tylko tych, które genetycznie udało się wywieść z dawnego Kościoła kijowskiego, przed jego rusyfikacją, lub z aktualnych wówczas zaleceń Kongregacji Kościołów Wschodnich zgodnych z nauczaniem Kościoła katolickiego.

Badania moje potwierdziły także fakt, iż mimo dużego zaangażowania się greckokatolickich elit duchownych w dyskusje obrządkowe, nie było w okresie międzywojennym tendencji do tworzenia ukraińskiego Kościoła narodowego. Tożsamość katolicka była silnie utrwalona. Przejście części duchowieństwa greckokatolickiego na

Ukrainie Radzieckiej, na Słowacji, na Węgrzech i w Rumunii po 1946 r. do Kościoła prawosławnego odbyło się pod przymusem ówczesnych reżimów państwowych.

Należy również podkreślić, że dyskusje obrządkowe w okresie międzywojennym ugruntowywały proces modernizacji Kościoła greckokatolickiego. Proces ten nie zakończył się wówczas, gdyż przerwał go wybuch II wojny światowej. Nie mniej jednak znacząco wpłynął na ukształtowanie się nowego modelu duchowieństwa greckokatolickiego, zarówno diecezjalnego jak i zakonnego. Już w latach trzydziestych zarówno poziomem wykształcenia, jak i pojmowaniem misji służebnej bardzo upodobniło się ono od duchowieństwa rzymskokatolickiego.

Duchowieństwo greckokatolickie nadal stanowiło znaczącą część inteligencji ukraińskiej w Polsce międzywojennej, ale jego odsetek w warstwie inteligenckiej znacząco się zmniejszył na korzyść inteligencji świeckiej. Wprowadzenie celibatu osłabiło tradycyjnie ukształtowane rody kapłańskie, a rozwój gospodarczy i kulturalny społeczeństwa po I wojnie światowej wpłynął na atrakcyjność profesji świeckich powodując, że synowie duchownych chętniej wybierali np. zawody prawników, nauczycieli, czy inżynierów, niż stan kapłański. Kwestie te szczegółowo przeanalizowałem we wspomnianym wyżej artykule: *Kształtowanie się warstwy inteligenckiej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, („Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2006, t. LXV, s. 87-110).

## **5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:**

### **a) pozostałe publikacje naukowe**

Prowadzone przez mnie w ostatnich 30 latach (po obronie doktoratu w 1988 r.) badania naukowe koncentrują się wokół 5 głównych obszarów tematycznych, do których należą następujące zagadnienia:

1) dziejów Kościoła greckokatolickiego i innych Kościołów wschodnich w Polsce i Europie środkowo-wschodniej na przestrzeni wieków;

2) dziejów Ukrainy oraz stosunków polsko-ukraińskich w XIX i XX w., ujmowanych tak w postaci rozważań o charakterze syntetycznym, jak i analitycznym poszczególnych zagadnień szczegółowych, a także obszernych artykułów lub krótkich syntetycznych biografii osób związanych z dziejami i kulturą polsko-ukraińskiego pogranicza;



3) życia społecznego mniejszości ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej oraz latach powojennych;

4) życia społecznego mniejszości polskiej na Ukrainie Radzieckiej od ostatnich lat pierwszej wojny światowej do uzyskania przez naród ukraiński niepodległości w 1991 r.;

5) dziejów regionalnych w zakresie współegzystencji historycznych społeczności zróżnicowanych etnicznie, religijnie i kulturowo;

6) dziejom nauki i informacji naukowej.

Prace z tych dziedzin publikowałem głównie po polsku, ale także po ukraińsku, angielsku, francusku i niemiecku.

Ad 1:

Kwestie dotyczące dziejów Kościołów wschodnich na ziemiach polskich poruszałem także w szeregu innych artykułach, rozprawach i recenzjach, których nie wliczam bezpośrednio do mojego zasadniczego osiągnięcia naukowego, ale powstały one w wyniku zainspirowania poruszaną w temacie problematyką i były wynikiem kwerend archiwalnych tego tematu dotyczących. Spośród najważniejszych pragnę wymienić:

1) *Eparchii przemyskiej droga do unii ze Stolicą Apostolską*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1997, z. 4-5, s. 139-151;

2) *Unia kościelna w eparchii przemyskiej za rządów biskupa Innocentego Winnickiego*, „Premisla Christiana” 1997, t. VII, s. 103-126;

3) *Biskup Innocenty Winnicki i jego dzieło*, [w:] Вр Innocenty Winnicki, *Ustawy rządu duchownego i inne pisma*, Przemyśl 1998, s. 5-34;

4) *Ks. Grzegorz Szaszkiewicz. Między austriackim lojalizmem a galicyjsko-ukraińską i polską tożsamością. Przyczyunki do rodu Szaszkiewiczów*, [w:] *Життя у світлі освіми. Збірник на пошану Ярослава Грицьковяна*, ред. Ігор Добрянський, Микола Зимомря, Кіровоград-Кошалін-Торонто-Дрогобич 2011, s. 281-300;

5) „*Szczery Rusin, chociaż Polakom przychylny*”. *Greckokatolicki ordynariusz przemyski – biskup Jan Saturnin Stupnicki (1816-1890)*, „Перемиські Архиепархіальні Відомості” 2009, nr 8, s. 171-203;

6) *The Greek Catholic Church in Lemko Region in WWII and its Liquidation (1939-1947)*, [w:] *The Lemko Region, 1939-1947. War, Occupation and Deportation*, ed. Paul Best, Jaroslaw Moklak, Cracow-New Haven 2002, s. 184-198;

7) *Represje wobec Kościoła greckokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, pod red. S. Stępnia, t. 2, Przemyśl 1994, s. 195-262;

8) *Kościół greckokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998)*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, pod red. S. Stępnia, t. 4, Przemyśl 1998, s. 339-370;

9) *Kościół greckokatolicki na Śląsku po II wojnie światowej*, [w:] *Miejsce i rola Kościoła wrocławskiego w dziejach Śląska*, red. Krystyn Matwijowski, Wrocław 2001, s. 150-154;

10) *Historical and Contemporary Overviews. Developments since 1989. Poland*, [w:] *Churches In-between. Greek Catholic Churches in Postsocialist Europe*, eds. Stéphanie Mahieu and Vlad Naumescu, Berlin-Halle/Salle 2008, s. 85-97;

11) *Pastor to the Lemkos: Fr. Ioann Polianskii*, [w:] *Lemkovyna. A History of the Lemko Region of the Carpathian Mountains in Central Europe by Fr. Ioann Polianskii (writing as I. F. Lemkyn)*, ed. Paul Best, Michael Decerbo, Walter Maksimovich, Connecticut 2012, s. 529-540. Skrócona polska wersja tego art. ukazała się pt. *Ks. Jan Polański. Gorliwy duszpasterz Łemków i badacz dziejów Łemkowszczyzny*, [w:] *Ciernista droga kapłana. Ks. Jan Polański*, pod red. Sebastiana Dubiela-Dmytryszyna, Komańcza 2015, s. 181-202;

12) *Biskup Grzegorz Łakota jako historyk Kościoła i katolicki hierarcha*, [w:] *Unia brzeska i jej konsekwencje*, red. Anna Krochmal, Anna Nowak, Przemyśl 2017, s. 235-260;

13) *Na niwie gospodarczej i duchowej... Droga życiowa bł. Klemensa (Kazimierza Marii Szeptyckiego)*, [w:] *Arystokrata ducha. Życie i dziedzictwo błogosławionego ojca Klemensa Szeptyckiego (1869-1951)*, red. Andrzej Szeptycki, Wojnice 2018, s. 179-232.

We wszystkich wymienionych pracach, oprócz analizy procesu kształtowania się greckokatolickiej tożsamości obrządkowej, poruszałem także szereg aspektów natury pozareligijnej (politycznej, naukowej, kulturalnej).

Ad 2:

Pierwszą moją syntetyczną próbę całościowej prezentacji stosunków polsko-ukraińskich na przestrzeni wieków podjąłem już na początku lat dziewięćdziesiątych, publikując obszerny szkic pt. *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, zamieszczony w 1 tomie pracy zbiorowej pod moją redakcją, wydanej pod takim samym tytułem, czyli *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, (Przemyśl 1990, s. 9-35). Gromadząc do niego materiał zwróciłem uwagę na to, że w pewnych okresach historycznych determinujący charakter miały

instytucje państwowe, czyli można mówić o stosunkach międzypaństwowych lub quasi państwowych. W innych okresach były to relacje między społecznościami narodowymi lub ich poszczególnymi warstwami, klasami i grupami żyjącymi w jedynym, wspólnie kształtowanym organizmie politycznym, jak np. Rzeczpospolita Obojga Narodów lub w obcym dla Polaków i Ukraińców państwie, jak np. imperium carskie albo monarchia Habsburgów. Na podstawie przyjętego kryterium (dominanta państwa lub narodu) wyróżniłem 10 charakterystycznych okresów chronologicznych istotnych dla 1000-letnich dziejów polsko-ukraińskiego sąsiedztwa. W formie skrótowej przedstawiłem owo zagadnienie w art. *O potrzebie periodyzacji stosunków polsko-ukraińskich* zamieszczonym w „Biuletynie Informacyjnym Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego” (Przemyśl 1995, nr 1, s. 44-46). Wywołał on duże zainteresowanie historyków zajmujących się dziejami polsko-ukraińskimi, dlatego też postanowiłem przedstawić powyższą kwestię w postaci dużego syntetycznego artykułu, wskazując dla każdego z wyróżnionego okresu konkretny zasób treściowy odnoszący się do dziejów Polski i Ukrainy. Artykuł ten pt. *Polacy – Ukraińcy: tradycje wspólnej przeszłości czy ścieranie się racji narodowych* został zamieszczony w zbiorowej publikacji *Polska – Niemcy – Ukraina w Europie*, pod red. Włodzimierza Bonusiaka, (Rzeszów 1996, s. 157-185). W odniesieniu do wzajemnych wpływów kulturowych przekrojowy charakter miał też mój artykuł opublikowany w języku ukraińskim pt. *Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків*, zamieszczony w pracy *Україна – Польща: спадщина століть*, pod red. O. Kruszynskiej (Kijów 2007, s. 15-29). Pozostałe publikacje odnoszące się do dziejów Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich pod względem chronologicznym dotyczyły wydarzeń XIX i XX w. Były one publikowane w polskich i zagranicznych periodykach naukowych i pracach zbiorowych. W poniższym wykazie wymieniam je według kryterium chronologicznego poruszanej tematyki:

1) *Львівський період життя С. Петлюри: вплив галицького середовища на молодого українського політика (листопад 1904 р. – грудень 1905 р.)*, „Український Історичний Журнал” 2009, nr 3, s. 27-34. Artykuł z niewielkimi zmianami, pod tym samym tytułem przedrukowany został w publikacji: *Нескінченна подорож. Книга пам'яті Ореста Мацюка*, pod red. Галина Сварник, Іван Сварник, Богдан Якимович, Львів 2009, s. 210-218;

2) *Symon Petlura – życie i działalność*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996, z. 3, s. 28-60;

3) *Symon Petlura – Ataman Główny Ukraińskich Sił Zbrojnych*, „Wojsko i Wychowanie” 1998, nr 6, s. 64-73;

4) Józef Piłsudski i Symon Petlura. Umowa polsko-ukraińska, [w:] *Ukraina – Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe*, red. Roman Skeczkowski i in., Koszalin 1999, s. 37-44;

5) Mjr Aleksander Petlura (Chorolski). Przyczynek do dziejów służby kontraktowej Ukraińców w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej, [w:] *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej*, t. 1: *Wolni z wolnymi, równi z równymi, zacni z zacnymi...*, red. Adam Kulczycki i in., Reszów-Lwów-Iwano-Frankowsk 2012, s. 121-135;

6) *Wokół kształtowania się tożsamości narodowej na polsko-ukraińskim pograniczu etnicznym na przełomie XIX i XX wieku. Biografia Włodzimierza Starosolskiego*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2012, nr 15, s. 9-36;

7) Włodzimierz Starosolski. Wybitny ukraiński prawnik, uczonec i działacz społeczno-polityczny (tekst w języku polskim i analogiczny w języku ukraińskim, [w:] *Володимир Старосольський. Принцип більшості / Wolodymyr Starosolskyj. Das majoritätsprinzip*, red. Mychajło Petriw, Львів 2018, s. 22-77;

8) *Les relations polono-ukrainiennes depuis la Seconde Guerre Mondiale*, [w:] *Materiaux pour l'histoire de notre temps. La Pologne d'Est en Ouest 1945-2001*, red. Daniel Beauvois i Jean-Claude Famulicki, Paryż 1994, s. 32-40;

9) *Stosunki polsko-ukraińskie – od zniewolenia po II wojnie światowej do suwerenności państwowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Od ugody hadziackiej do Unii Europejskiej*, t. 3: *Polsko-ukraińskie strategiczne partnerstwo: realia i perspektywy*, red. Adam Kulczycki i in., Rzeszów-Lwów-Iwano-Frankowsk 2012, s. 7-45;

10) *Między Rosją a Europą Zachodnią. Czy „pomarańczowa rewolucja” stanie się po latach ukraińskim mitem państwowotwórczym?*, [w:] *Ukraiński polonofil. Pamięci Bohdana Osadczyka*, pod red. Iwony Hofman, Lublin 2012, s. 249-268.

Problematyce najnowszych wydarzeń na Ukrainie poświęciłem także odrębną obszerną publikację o charakterze informacyjno-źródłowym pt. *Pomarańczowa rewolucja. Kalendarium i dokumenty wyborów prezydenckich na Ukrainie w 2004 roku*, Przemyśl 2006, 380 s.

Z dziejami stosunków polsko-ukraińskich związane są także opublikowane przeze mnie biogramy ponad 30 wybitnych postaci ukraińskiego i polskiego życia politycznego, naukowego i religijnego, które ukazały się na łamach *Polskiego słownika biograficznego* oraz 10-tomowej encyklopedii historii Ukrainy [*Енциклопедія історії України*] wydawanej przez Instytut Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie, leksykonu „Ukraina

w stosunkach międzynarodowych. Słownik-przewodnik encyklopedyczny. Część biograficzna [*Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Біографічна частина*: Київ 2016], a także wydawanych przez PWIN „Studiów Polsko-Ukraińskich” oraz „Biuletynu Ukrainoznawczego” i innych polskich wydawnictw.

Do problematyki stosunków polsko-ukraińskich odniosłem się także w szeregu artykułach recenzyjnych i recenzjach prac zwartych wydanych w Polsce i na Ukrainie.

Ad 3:

Moje zainteresowania badawcze koncentrowały się także wokół struktury narodowościowej Drugiej Rzeczypospolitej. Podczas prac badawczych uwagę skupiłem głównie na mniejszości ukraińskiej, jej życiu politycznym i różnym przejawach aktywności społecznej i artystycznej (życie kulturalne, muzyczne, teatralne, naukowe), a także poświęciłem się analizom dialogu polsko-ukraińskiego podejmowanego zarówno ze strony czynników państwowych, jak i polskich środowisk politycznych i intelektualnych. Interesowały mnie przede wszystkim elity intelektualne, czego wyrazem był wspomniany wcześniej analityczny artykuł: *Kształtowanie się warstwy inteligentnej w warunkach braku własnego państwa. Ukraińska inteligencja w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, opublikowany na łamach „Rocznika Dziejów Społecznych i Gospodarczych” (2006, t. LXV, s. 87-110).

Najważniejsze wyniki swych badań dotyczących mniejszości ukraińskiej w Polsce i polskiej na Ukrainie Radzieckiej opublikowałem w następujących pracach:

1) *W kręgu badań nad społecznością II Rzeczypospolitej. Społeczność ukraińska*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” 1987, z. 4-5, s. 137-174;

2) *Położenie prawno-polityczne ludności ukraińskiej w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1986, t. III, s. 7-22;

3) *Życie kulturalne a proces konsolidacji narodowej Ukraińców w II Rzeczypospolitej*, „Fraza” 1994, nr 7, s. 84-95;

4) *Wpływ kultury ludowej na kształtowanie się tożsamości narodowej Ukraińców w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy*, pod red. Jerzego Wyrozumskiego, Kraków 1996, s. 171-180. Praca ta została przełożona na język ukraiński i wydana drukiem na Ukrainie pt. *Вплив народної культури на зміцнення української національної свідомості українців в міжвоєнній Польщі*, [w:] *Україна – Польща. Монолог – діалог культур. Студії взаємин народів-сусідів*, Кіровоград-Дрогобич-Кошалін 2004, t. 2, s. 291-302;

5) *Kultura ludowa a ukraińskie życie narodowe w Polsce międzywojennej* [w:] *Na pograniczu kultur*, pod. red. Olgi Popowicz, Przemyśl 2000, s. 80-88;

6) *Der ukrainische nationale Stil in Galizien im späteren 19. und im 20. Jahrhundert*, który opublikowałem w wydanej przez Wydział Architektury Politechniki w Lund pracy zbiorowej *Urban Cultural and Architectural Heritage in an Ethnic Cross-Road of Europe: West Ukraine and Moldova*, pod red. Bo Larssona, Lund 2005, s. 64-80;

7) *Życie muzyczne Ukraińców w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Studia Polsko-Ukraińskie” 2006, t. 1, s. 85-103;

8) *Pod znakiem Melpomeny i Talii. Ukraiński teatr w Polsce międzywojennej*, [w:] *Ukraina: teksty i konteksty. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. Bazyli Nazaruka, Valentyna Sobol, W. Aleksandrowycza, Warszawa 2007, s. 529-544;

9) *Ukraiński „ideał narodowy” w okresie międzywojennym. Czynniki budujące świadomość narodową postrzegane z perspektywy polityków galicyjskich*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2003, nr 15-16, s. 79-95;

10) *Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej: próby dialogu*, [w:] *Studia polsko-ukraińskie*, t. 1. Kijów-Przemyśl 1993, s. 211-221

11) *Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918-1939*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1994, z. 2, s. 96-104;

12) *Próby polsko-ukraińskiego porozumienia środowisk opiniotwórczych w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska – Ukraina. Ludzie pojednania. Ukraińcy na Pomorzu w XX wieku*, red. T. Stegner, Gdańsk 2002, s. 31-50;

13) *Echo 17 września 1939 r. na Ukrainie – współczesne rozumienie pojęcia nacjonalizmu w ukraińskim życiu politycznym*, [w:] *17 września 1939*, pod red. H. Batowskiego, Kraków 1994, s. 195-204.

Powojenne dzieje tej mniejszości zawarłem w obszernym artykule syntetycznym pt. *Spoleczność ukraińska w Polsce* [w:] *Tematy polsko-ukraińskie*, pod red. Roberta Traby, Olsztyn 2000, s. 162-213.

Ad 4:

Kwerendy prowadzone w archiwach ukraińskich zainspirowały mnie do zainteresowania dziejami Polaków na Ukrainie Radzieckiej w latach 1917-1991. Od 1995 r. zacząłem gromadzić kopie znajdujących się tam dokumentów, obrazujących zarówno politykę władz radzieckich wobec mniejszości polskiej, jak też aktywność tamtejszych

Polaków na różnych polach życia społecznego. W 1998 r. wyselekcjonowałem część zebranych materiałów i wydałem je w pierwszym tomie serii pt. *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 1: *Lata 1917-1939* (Przemyśl 1998). Zapoczątkowało to duży trzyczęściowy pod względem okresów chronologicznych projekt edytorski. Dotychczasowym jego efektem jest wydanie 12 tomów dokumentów jako cyklu pt. *Polacy na Ukrainie*, **cz. 1: Lata 1917-1939** (8 tomów), **cz. 2: Lata 1939-1945** (2 tomy) i **cz. 3: Lata 1945-1991** (2 tomy). Tomy 4 i 5 części pierwszej przygotowałem wspólnie z prof. dr. Ołeksandrem Rublowem z Instytutu Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie, pozostałe samodzielnie. Wszystkie wydane tomy zostały poprzedzone obszernymi przedmowami krytyczno-analitycznymi, notami edytorskimi, a dokumenty opracowane zgodnie z instrukcją wydawania źródeł dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych (wg projektu Ireneusza Ihnatowicza).

Prace nad przygotowaniem wymienionych edycji źródłowych zainspirowały mnie do napisania i opublikowania następujących artykułów:

- 1) *Granica polsko-ukraińska w ostatnim półwieczu. Kwestie związane z delimitacją, statusem prawnym, akceptacją społeczną i funkcjonowaniem*, „Biuletyn Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego. Badania Ukrainoznawcze” 1998, nr 4, s. 37-54;
- 2) *Die polnisch-ukrainische Grenze in den zurückliegenden fünfzig Jahren*, [w:] *Grenzen im Ostblock und ihre Überwindung*, Hrsg. Helga Schultz, Berlin 2001, s. 259-271 (rozszerzona wersja art. wymienionego w pkt. 1);
- 3) *Переселення Поляків з України*, [w:] *Україна – Польща: історична спадщина і сучасна свідомість*, т. 2: *Денормації 1944-1951*, zespół red.: M. Łytwyn i in., Lwów 2007, s. 172-181;
- 4) *Polacy i inne mniejszości narodowe na Ukrainie w świetle spisu powszechnego z 5 grudnia 2001 r.*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2002, nr 8, s. 215-233.

Ad 5:

Pewną sferą moich zainteresowań naukowych były także dzieje regionalne, w tym przypadku pogranicze polsko-ukraińskie, jego zróżnicowanie etniczne, religijne i kulturowe. Prace związane z tymi zagadnieniami opublikowałem głównie w języku angielskim w angielskich, niemieckich i amerykańskich pracach zbiorowych:

- 1) *Borderland City: Przemyśl and the Ruthenian National Awakening in Galicia*, [w:] *Galicia. A Multicultural Land*, edited by Chris Hann and Paul Robert Magocsi, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-Londyn 2005, s. 52-70;

- 2) *Etniczność galicyjskiego miasta. Przemysł – dzieje wielokulturowości, jej utrata i próby odbudowy*, [w:] *Galicyjskie spotkania, studia* pod red. U. Jakubowskiej, Warszawa 2006, s. 15-42;
- 3) *Krosno Rus': Concerning the Dilemma of the Identity of so-called Zamieszan'cy*, [w:] *Does a Fourth Rus' Exist? Concerning Cultural Identity in the Carpathian Region*, ed. Paul Best, Stanislaw Stepień, Przemysł-Higganum 2009, s. 147-156;
- 4) *Przemysł, A multiethnic Town on the Polish-Ukrainian Order: Multiculturalism, Its Loss, and Attempted Restoration*, [w:] *Politics, History and Collective Memory in East Central Europe*, ed. Zdzisław Krasnodębski, Stefan Garsztecki, Rüdiger Ritter, Hamburg 2012, s. 339-358;
- 5) *Ruska „wyspa” w polskim otoczeniu. Wokół tożsamości narodowej „Zamieszkańców”*, [w:] *Rzecz o lemkońskiej enklawie na północ od Krosna*, pod red. Sebastiana Dubiela-Dmytryszyna, Krosno 2012, 53-61.

Ad 6:

Moje zainteresowania koncentrowały się także wokół dziejów nauki i informacji naukowej. Z tej dziedziny opublikowałem następujące prace:

- 1) *O potrzebie periodyzacji stosunków polsko-ukraińskich*, „Biuletyn Informacyjny PWIN” 1995, nr 1, s.44-46;
- 2) *Ukraińskie życie naukowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Polska – Ukraina – Osadczuk*, pod red. B. Berdychowskiej i O. Hnatiuk, Lublin 2007, s. 181-212;
- 3) *Pierwszy (staro)Rusin profesorem historii Uniwersytetu Lwowskiego. Prof. Izidor Szaraniewicz (1829-1901) – sylwetka uczonego*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, pod red. Wacława Wierzbieńca, Rzeszów 2010, s. 165-195;
- 4) *Związki Symona Petlury z Towarzystwem Naukowym im. Szewczenki we Lwowie*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2004, nr 17-18, s. 294-313
- 5) *O potrzebie badań naukowych w środowiskach nieakademickich, czyli działalność Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemysłu*, [w:] *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej*, t. 4, pod red. R. Łuźnego i A.A. Zięby, Kraków 1997, s. 217-230 [współautor A. Fenczak];
- 6) *Ukrainoznawcze badania na pograniczu polsko-ukraińskim*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1998, nr 6-7, 373-381;



Jestem także autorem pracy zwartej o charakterze bibliograficznym pt. *Ukrainoznawstwo. Materiały do bibliografii. Publikacje wydane na Ukrainie w latach 1996-1998*, Przemyśl 1999, ss. 224.

Na zakończenie prezentacji mojego „pozostałego dorobku”, niewchodzącego w skład wskazanego wyżej osiągnięcia naukowego, pragnę podkreślić, że podejmowałem także studia nad zagadnieniami odległymi od moich podstawowych zainteresowań badawczych. Dotyczyły one głównie pogranicza antropologii kulturowej i socjologii oraz i dydaktyki historii. Przykładem pierwszych jest wydana wspólnie z prof. Christopherem Hannem (University of Kent / Canterbury) praca *Tradycja i tożsamość. Wywiady z przedstawicielami mniejszości ukraińskiej w Przemyślu w latach 1996-1998* (Przemyśl 2006). Natomiast z dydaktyką historii związane były moje artykuły opublikowane w wydawnictwach Instytutu Pamięci Narodowej:

- 1) *Antypolska akcja UPA na Wołyniu i w Galicji Wschodniej. Propozycja dla autorów podręczników szkolnych*, [w:] *Antypolska akcja OUN-UPA. 1943-1944. Fakty i interpretacje*, red. G. Motyka i D. Libionka, Warszawa 2002, s. 157-159;
- 20 *Akcja „Wisła”. Propozycje do podręczników szkolnych i materiałów pomocniczych dla nauczycieli*, [w:] *Akcja „Wisła”*, pod red. Jana Pisulińskiego, Warszawa 2003, s. 204-210.

Pragnę także podkreślić, że znajomość archiwów ukraińskich, wynikająca z częstych tam pobytów w ciągu ponad 30 lat, spowodowała, że udzielałem w tym względzie konsultacji wielu polskim historykom z różnych ośrodków akademickich wybierających się na kwerendę do Kijowa, Lwowa, Iwano-Frankowska i Tarnopola. Zostało to dostrzeżone także przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych w Warszawie, na zlecenie której sporządzałem wiele informacji merytorycznych i recenzji. Gdy w zaś 2005 r. NDAP zdecydowała się na wydanie pierwszego polskojęzycznego informatora archiwum lwowskiego pt. *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie. Przewodnik po zasobie archiwalnym* (w oprac. A. Krochmal), byłem zarówno konsultantem w trakcie jego pisania, jak i recenzentem przygotowanego do druku tekstu.

Dobra znajomość dziejów, struktury organizacyjnej i procesów wewnętrznych Kościoła greckokatolickiego w XIX i XX wieku powodowała, że byłem recenzentem lub konsultantem wielu publikacji dotyczących powyższych kwestii, m.in. drugiego wydania *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, przyg. przez Ireneusza Ihnatowicza i Andrzeja Biernata (Warszawa 2003).

Moje osiągnięcia naukowe wynikały także z udziału w międzynarodowych i krajowych projektach badawczych. W latach 1990-2018 brałem udział w realizacji 17 takich projektów, w tym dwóch międzynarodowych (prowadzonych przez Scholl of Anthropology and Conservation. University Kent, Canterbury oraz Instytut Badań Historycznych Uniwersytetu Lwowskiego). W większości projektów krajowych realizowanych przez Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu byłem zarówno ich współrealizatorem, jak kierownikiem. Szczegółowy wykaz realizowanych projektów podaję w załączonym do niniejszego autoreferatu *Wykazie dorobku naukowego i dydaktycznego*.

Uczestniczyłem także w licznych konferencjach naukowych w kraju i zagranicą, podczas których wygłosiłem ponad 40 referatów naukowych związanych z prowadzoną przeze mnie problematyką badawczą, w tym także z podawanym tu podstawowym tematem badawczym (w myśl art. 16, ust. 2 Ustawy). Szczegółowy wykaz konferencji i referatów na nich wygłoszonych podaję w załączonym do autoreferatu *Wykazie dorobku*. Omawiam tam także osiągnięcia z zakresu dydaktyki szkoły wyższej oraz na polu organizacji nauki polskiej.

